

WUDK 81'27'366.52:811.163.6'366.52

Tina Lengar Verovnik

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša

tina.verovnik@fdv.uni-lj.si

Monika Kalin Golob

Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani

monika.kalin-golob@fdv.uni-lj.si

SPOL MED DRUŽBO, JEZIKOVNO RABO IN PREDPISOM

Slovenščina se uvršča med jezike, ki imajo zaradi sistemske kategorije spola in morfološke kompleksnosti njenega izražanja pri prizadevanjih za spolno pravičnost v družbi središčno vlogo. V preteklem letu so prizadevanja za spolno pravičnejše izražanje doživela dva vrhova: ob rabi podčrtaja kot pisnega signala za spolno nebinarnost oziroma mnogoterost ter ob odločitvi za izmenično rabo moškega in ženskega slovničnega spola kot generičnega v pravilnikih dveh ljubljanskih fakultet. V senci drugega je vprašanje podčrtaja doživelo premalo razprave; v prispevku zato s pomočjo postavk teorije jezikovnega menedžmenta, ki jih predstavljamo tudi ob primerih iz slovenske standardizacijske prakse, osvetljujemo nekatere dodatne vidike (morebitne) implementacije podčrtaja v rabo.

Ključne besede: jezik in spol; spolno pravični jezik; jezikovni menedžment; podčrtaj

Due to its systemic category of gender and morphemic complexity of its expression, Slovenian can be considered a language that plays a central role in promoting gender fairness. During the past year, efforts for gender-fair expression have resulted in two achievements: the use of underscore as a written sign for non-binary or multiple gender, and the decision of two Ljubljana faculties to alternate between the use of masculine and feminine as generic gender in their statutes. Overshadowed by the second event, the question of underscore failed to receive enough public exposure and debate. The article aims to shed some light on additional aspects of (eventual) implementation of underscore based on the theory of language management, which is presented in examples from Slovenian standardization practice.

Keywords: language and gender; gender fair language; language management; underscore

Uvod

V pristopih k raziskovanju jezika in spola se je po letu 1990 (še opazneje pa v novem tisočletju) – sprva v drugih vedah, nato tudi v sociolingvistiki in širšem jezikoslovju – dogodil premik od binarne moško-ženske paradigme k razumevanju spola kot raznolike, nebinarne kategorije. Kot v preglednem prispevku ugotavlja Deborah Cameron (2005), so raziskovalci raznolikost najprej zaznali znotraj binarnega sistema, ko so začeli ugotavljati, da se skozi jezik vzpostavljajo različni 'moški' in 'ženske' ter da se 'moškost' in 'ženskost' pogosto prekrivata. Spol naenkrat ni bil več dojet kot

binarna kategorija niti kot nekaj stalnega, nespremenljivega, temveč kot nekaj, kar se (lahko) vzpostavlja tudi oziroma šele na performativni ravni.¹ Seveda ti premiki niso izvirali v teoretskih inovacijah znotraj posameznih ved, temveč v dejanskih družbenih in kulturnih spremembah.

Že ob t. i. drugem valu feminizma je postalo jasno, da je (ne)središčnost jezika v prizadevanjih za družbeno-politično enakopravnost žensk odvisna tudi od tega, ali jezik ima sistemsko kategorijo spola ter kakšna je v konkretnem jeziku povezava med tako slovnično kategorijo in zunajjezikovnim spolom.² V okviru prizadevanj za spolno pravično (angl. *gender-fair*) jezikovno rabo se glede na različne tipe jezikov oblikujejo različne strategije: bodisi nevtralizacija (tj. raba spolno nevtralnih namesto moških oblik), feminizacija (tj. uvedba ženske oblike ob moški) ali kombinacija obojega; pri jezikih, ki kategorije spola ne poznajo, pa navadno ni potrebe po posebnih prilagoditvah (Sczesny idr. 2016). Tovrstne razlike med jeziki izpostavljata tudi Simona Kranjc in Martina Ožbot (2013: 234), ki poleg pomembnosti oblikoslovne narave jezika pri vprašanih spolno občutljive rabe opozarjata še, da se jeziki razlikujejo tudi »glede na razpoložljiva sredstva eksplicitnega označevanja spola ter na obveznost oz. izbirnost njihove rabe«.

1 Spol in družba

Poseg v jezikovno rabo, in sicer s stališča spolno pravičnega jezika, je bila tudi odločitev senata Fakultete za družbene vede (FDV),³ da se v fakultetnih pravilnikih izmenjuje uporabljata moški in ženski slovnični spol. Odločitev je izhajala iz podpore odločitvi senata Filozofske fakultete (FF) ter iz želje zmanjšati spolne stereotipe in diskriminacijo.

V uvodu splošnih pravnih aktov se običajno navaja dikcija, da se v besedilu uporabljena moška oblika uporablja za oz. nanaša na oba spola. Ob uporabi uvodne določbe »v pravilniku uporabljen za ženski slovnični spol (študentka, učiteljica itn.) se nanaša na kateri koli spol« je treba v celotnem besedilu pravilnika za subjekte pravnega urejanja uporabiti žensko spolno obliko. Nobenega posebnega razloga ni, da bi bila tovrstna rešitev za pripadnike moškega spola kaj bolj nerazumljiva, kot je za pripadnice ženskega spola sedanja praksa. Vsekakor pa uporaba tovrstne rešitve izmenjuje, torej v enakem obsegu kot uporaba dosedanje prakse, npr. za vsak drugi splošni pravni akt, predstavlja spolno manj diskriminatorno prakso kot dosedanja raba. Praksa se uporablja za

¹ To za slovenski prostor potrjujeta npr. Branislava Vičar in Boris Kern (2017: 228), ki navajata, da transspolne osebe, ki so sodelovale v njuni raziskavi, »pojmujejo jezik kot enega najpomembnejših vidikov prepoznavanja, sprejemanja in potrjevanja identitet«.

² Suzanne Romaine (1997) meni, da je ravno to razlog za razlike med francoskim feminizmom, ki je v središče postavljala zahteve po jezikovni reformi, in anglosaksonskim feminizmom, ki se je razvijal v druge smeri.

³ Senat FDV je 4. 6. 2018 ostro obsodil sovražni govor, ki ga je sprožil sklep Senata FF o spolno občutljivi rabi jezika v internih pravilih Filozofske fakultete, in sprejel sklep, da se primerljiva praksa priporoči tudi za pravne akte FDV, tako da se bo v uvodnem delu teh besedil izmenjuje zapisovala ena od naslednjih dikcij: »V pravilniku uporabljen ženski slovnični spol (študentka, učiteljica itn.) se nanaša na kateri koli spol.« ali »V pravilniku uporabljen moški slovnični spol (študent, učitelj itn.) se nanaša na kateri koli spol.«

naslovljence in naslovljenke posamezne določbe (profesorica, asistentka, študentka ...), ne pa za vse druge in nasploh.

Sklep senata je torej treba razumeti kot eno od možnosti minimalne higiene spolno občutljive rabe jezika 21. stoletja v pravnem aktu, znotraj katerega živi kot dogovor, v konkretnih primerih pa seveda poimenovanja referirajo na dejanski spol dejanske osebe. Rešitev je ena od možnih rešitev: za pravno besedilo dosti bolj enostavna kot dvojne oblike s poševnicami in podčrtaji, pri katerih smo lahko le delno dosledni zaradi slovenščine kot izrazito obrazilnega jezika. Šlo je za simbolno gesto, očitno zelo pomembno in nujno, ker je povzročila toliko odzivov, žal tudi izjemno ekstremnih.⁴

Presenetljivo in zaskrbljujoče je, da se je velik del jezikoslovne stroke in javnosti na relativno nedolžno spremembo, ki je nastala na pobudo tistih, ki opozarjajo na seksističnost jezika, odzval tako burno in z zavračanjem. To kaže, da je stanje veliko slabše, kot smo mislili. Slabše na področju dojemanja enakosti, kot tudi jezikoslovja, za katerega se zdi, da v pomembnem delu ni dovolj vpeto v aktualne znanstvene premisleke.

2 Spol in izrazna raven jezika

Ob razpravi, ki je sledila rabi ženske slovnične oblike kot generične v pravilnikih omenjenih fakultet, pa je žal povsem zamrla razprava o rabi podčrtaja kot pisnega signala za spolno nebinarnost. Na obrobju ideološkega jedra problema je ta razprava namreč odprla tudi pomembno temo razmerja med jezikovno rabo posameznikov, družbenih skupin in splošnejše javnosti ter jezikoslovjem, natančneje, njegovo standardizacijsko vlogo. Tudi zaradi pravkar potekajoče prenove pravopisnih pravil⁵ je treba vprašanje rabe podčrtaja osvetliti z nekaterih vidikov, ki vsaj v povezavi s pravopisjem pri nas še niso bili izpostavljeni.

Sebba (2012) piše, da je bilo proučevanje sociolingvističnih variacij do 90. let preteklega stoletja vezano zlasti na govorni jezik; šele takrat se je pojavilo bolj sistematično proučevanje variacij tudi na ravni (izbire) pisave in pravil zapisovanja. Izbire na izrazni ravni so (kadar ne gre za nenameravane odklone) namreč preveč očitno posledica zavestne odločitve, da bi jih bilo mogoče prezreti – zlasti kadar postanejo ikonične za skupine uporabnikov oziroma za družbene značilnosti, ki se jih tem skupinam pripisuje.⁶ Pravila zapisovanja so navadno visoko standardizirana in strogo regulirana. Simbolna vrednost odklonov je zato toliko večja, pisna plat jezika – izrazito vidna, fizična podoba jezika – pa prikladno mesto za raznolike ideološke boje in proteste (Sebba 2003: 152).

⁴ 23. 10. 2018 je bila na FF organizirana okrogla miza Jezik in spol. Binarnost odzivov je lepo vidna tudi na posnetku okrogle mize na Youtube.

⁵ Prenova pravopisnih pravil poteka od leta 2013 pod okriljem Pravopisne komisije pri SAZU in ZRC SAZU (<http://pravopisna-komisija.sazu.si>).

⁶ Odsev družbenega na zapisovalni ravni ni pravzaprav nič novega – v slovenskem pravopisu je na primer t. i. socialna velika začetnica pri pisanju izrazov posebnega razmerja in spoštovanja do oseb, s katerimi navezujemo neposredno komunikacijo, z izjemo SP 1962 prisotna že od prvega pravopisa dalje (Dobrovoljc 2004: 154).

Družbeno pomenljive izbire se lahko dogajajo že na ravni pisave (npr. latinica proti cirilici ali arabski pisavi), pogosteje pa na ravni zapisa. Pravila zapisovanja so navadno sicer zasnovana tako, da čim bolj zmanjšajo možnost deviacij, vendar uporabniki najdejo kreativne načine, kako te vpeljati. Novosti morajo biti le dovolj podobne temu, kar velja kot norma, da jih uporabniki sploh prepoznajo kot varianto ali kot alternativo (Sebba 2007: 33). Pomenljivost deviacij pa je odvisna tudi od tipa besedil, v katerih se pojavljajo. Dejstvo je namreč, da vsi tipi besedil niso podvrženi enako strogi presoji in imajo zato različne potencialne vplive na (pre)oblikovanje zapisovalnih pravil – med grafiti in knjižno objavo denimo obstaja velika razlika v stopnji jezikovne regulacije in nadzora.

3 Upravljanje z jezikom oz. jezikovni menedžment

Žanri, ki so podvrženi največjemu jezikovnemu nadzoru, so tisti, ki nas v procesu standardizacije tudi najbolj zanimajo. Helena Dobrovoljc in Nataša Jakop (2011: 15) ta proces za aktualno slovensko situacijo opredeljujeta kot »ciklično dejavnost, ki poteka v štirih etapah: (1) ugotavljanje jezikovne rabe, (2) ovrednotenje rabe glede na opisano normo, (3) zapis norme oziroma uvajanje predpisa, (4) preverba uveljavitve predpisa v rabi«. Ob preverjanju obstoječih norm pa se v procesu seveda pojavljajo tudi novi jezikovni pojavi in problemi, potrebni presoje oziroma reševanja. Za ta del standardizacijskega procesa se zdi zelo uporaben model, kot ga ponuja teorija upravljanja z jezikom oz. teorija jezikovnega menedžmenta (v nadaljevanju JM), ki sta jo utemeljila Jernudd in Nestupný (1987), razvijali pa še mnogi drugi avtorji (za pregled gl. Sherman 2016). JM namreč postavi jezikovne probleme v sociolingvistični kontekst, pri čemer jih poveže z ustrežajočimi pojavi oz. problemi na ravni sporazumevanja ter na družbeno-kulturni oz. družbeno-ekonomski ravni.

V izhodiščni utemeljitvi teorije (Jarnudd in Nestupný 1987) avtorja izhajata iz vprašanja, v čigavem imenu se izvaja (celovito) jezikovno načrtovanje in koliko so pri tem nemara oškodovane posamezne družbene skupine. Ugotavljata, da različni jezikovni problemi zahtevajo različne postopke reševanja, vseeno pa lahko JM v grobem opredelimo kot proces, ki zajema naslednje korake: (1) primerjanje jezika v rabi z normami, da zaznamo odklone; (2) ovrednotenje odklonov (izpostavljeni so negativno ovrednoteni); (3) opredelitev potrebnih popravkov ali prilagoditev; (4) proces je zaključen, ko je popravek ali prilagoditev implementirana v rabo. JM lahko zajema vse od posameznega diskurza do sistemskih korekcij; prilagoditve pa so lahko enostavne oz. takojšnje (takoj implementirane v diskurz)⁷ ali pa organizirane. Tudi organizirane sistemske korekcije izvirajo v posameznih, vendar ponavljajočih se diskurzih in so vanje ponovno usmerjene ob koncu procesa JM. Značilnost organiziranega JM pa je udeležba mnogoterih posameznikov, povezanih v družbene mreže, ter večja eksplicitnost in usmerjenost postopkov. Jezikovni problemi se pri tem zaznajo in ubesedijo na metajezikovni ravni ter postanejo predmet razprav, v katerih teorije in ideologije

⁷ Nekvapil (2009: 5) dodaja še možnost, da govorec problema ne reši takoj, ga pa zazna in ga reši kasneje, npr. s pomočjo jezikovnega priročnika ali strokovnjaka.

služijo kot motivacija in sredstvo za legitimacije smeri, v katerih poteka proces JM (Sherman 2016: 194).

V procesu organiziranega JM posamezniki ali skupine opredelijo določene prvine jezikovne rabe in/ali sistema kot jezikovne probleme – gre za jezikoslovno utemeljene zahteve, ki pa navadno sovpadajo z ekonomskimi, družbenimi, političnimi ali kulturnimi interesi govorcev. Nekatere take zahteve pa ne izvirajo iz jezikovne rabe oz. iz obstoječega procesa sporazumevanja, temveč se skupine, ki jih izražajo, sklicujejo na simbolno vlogo ali na potencialni učinek rabe predlagane prvine (gre torej za zahteve, utemeljene na zunajjezikovnih interesih). Če take zahteve po statusu uspejo, je prvina uvrščena v sistem; vendar pa morajo zunajjezikovni interesi najprej dobiti odslikavo v rabi, s čimer nastane jezikovni problem, ki je nato ovrednoten v procesu JM. Nekatere zahteve v procesu organiziranega JM so torej odkrito ideološke, druge se zgodijo z malo ali nič zavedanja o njihovem dejanskem izvoru ali posledicah (Jarnudd in Nestupný 1987).

Nekvapil (2006) v nadgradnji izhodiščne teorije opozarja, da v sodobnosti JM ne poteka le na ravni državnih ustanov, kjer so dejavnosti usmerjene v družbo kot celoto, temveč tudi na ravni različnih družbenih mrež (vse od šol, podjetij do medijev ipd.) in z različnim dosegom. JM mora torej poleg makro družbene ravni upoštevati tudi mikro družbene dimenzije in predvsem dinamiko dialektičnega razmerja med obojim. Kot smo zapisali že zgoraj, namreč organizirani JM vpliva na enostavnega, po drugi strani pa na njem hkrati temelji (čeprav organizirani ni preprosto vsota enostavnih postopkov JM). Idealno bi cikel JM torej potekal v zaporedju mikro > makro > mikro raven, vendar Nekvapil (2009) piše tudi o delnih in fragmentiranih ciklih, ko torej JM zadeva samo dve ali celo samo eno stopnjo tega trifaznega procesa.

3.1 Slovenski primeri

Nekaj takih nepopolnih ciklov najdemo tudi v okviru slovenskega pravopis(j)a. Primer delnega cikla makro > mikro, za katerega je po Nekvapilu značilno, da jezikovni strokovnjaki oblikujejo in tudi implementirajo prilagoditve, ne da bi pri tem izhajali iz dejanskih problemov uporabnikov oziroma sledili premikom v jezikovni praksi, je bila neuspela⁸ pravopisna reforma v SP 1962, kasneje poimenovana kar »bralec – bravec« (za podrobnosti gl. Dobrovoljc 2004: 232–37). Podobno intervencijo »od zgoraj« predstavlja sprememba pravila pri zapisovanju dvojnih priimkov med izdajama pravopisnih pravil leta 1990 in 1994. V prvi so ti še zapisani s stičnim vezajem (kar je bila tudi norma obeh predhodnih pravopisov), v drugi je uveden nestični vezaj, ki naj bi nakazoval sklonljivost obeh sestavin. Na mikro ravni ta sprememba ni zaživela – še več, v sodobnosti lahko opazujemo opuščanje vmesnega ločila (kar je izdaja iz leta 1994 sicer predvidela kot dvojnico ob nestičnem vezaju).

⁸ Čeprav tak delni cikel ni nujno neuspešen, pa ga pogosto spremljajo nadaljnji problemi jezikovnih uporabnikov in njihovo upiranje spremembam. To se je zgodilo denimo ob češki (1994) in nemški (1996) reformi pravopisa, ki sta v osnovi sicer želeli uporabnikom olajšati pisanje, a sta bili zelo različno sprejeti, ponekod tudi s skrajnim odporom.

Zdi se, da lahko v smeri makro > mikro delni proces JM uspe le, kadar je omejen na določeno družbeno mrežo, brez ambicije, da bi se prilagoditve prenesle v celotno jezikovno rabo. Take primere lahko opazujemo na ravni ustanov EU, kjer se prek *Medinstitucionalnega slogovnega priročnika*⁹ implementirajo nekatere prilagoditve, ki predstavljajo odklon od siceršnjega jezikovnega standarda (za primere gl. Lengar Verovnik 2016: 572–75). Podobne prilagoditve z omejenim obsegom lahko opazujemo tudi v smeri mikro > makro. Primer za slovenščino je zapisovanje t. i. ideološke velike začetnice, ki je »v slovenski pravopisni tradiciji vezana največkrat na izraze krščanske verske misli« (Dobrovoljc 2004: 154). SP 1990 je vseboval uveljavljeni obliki *Sveti duh* in *božji*, pod vplivom novega prevoda Svetega pisma in uveljavljanja drugačne rabe v teoloških in poljudnih verskih besedilih pa sta že v slovarju SP 2001 dodani dvojnici *Sveti Duh* in *Božji*, vendar s pojasnilom 'v teoloških in bogoslužnih besedilih tudi'.¹⁰

3.2 Primer podčrtaja

S pomočjo teorije JM lahko analiziramo tudi inovacijo, ki jo v slovenščini predstavlja raba podčrtaja za izražanje spolne nebinarnosti. Vičar in Kern (2017: 232) pišeta, da je bila transspolni skupnosti v Sloveniji taka raba podčrtaja znana iz nemščine in hrvaščine, na podlagi tega je bil podčrtaj vpeljan v slovensko pisno rabo, sprva zgolj znotraj transspolne skupnosti. Govorimo torej o zahtevi po jezikovni prilagoditvi, ki ni izvirala iz jezikovne rabe, temveč je temeljila na simbolni vlogi prvine na zapisovalni ravni in njenih potencialnih učinkih. Po Jarnuddu in Nestupnýju mora, kot smo zapisali zgoraj, taka zunajjezikovna zahteva najprej postati jezikovni problem, šele nato vstopi v cikel JM. To se je v primeru podčrtaja zgodilo v trenutku, ko je raba prestopila meje zgolj transspolne skupnosti. Do takrat je šlo po Nekvapilu za fragmentirani JM, omejen zgolj na mikro raven (in tam uspešen); po izidu *Priročnika za medijsko poročanje o transspolnosti*,¹¹ ki je doseg prilagoditve želel razširiti, pa se je začela razprava tudi na makro ravni.

Omenili smo že, da morajo biti novosti na izrazni ravni dovolj podobne že uveljavljenim prvinam, da jih uporabniki prepoznajo kot varianto ali alternativo (Sebba 2007: 33). V primeru podčrtaja je šlo izvirno za idejo vpeljave alternative, saj uveljavljeni načini (zapisi z vezajem, poševnico in/ali oklepajem) po prepričanju transspolnih oseb »predstavljajo dve medsebojno izključujoči se spolno zaznamovani poziciji«, medtem ko podčrtaj razumejo kot ločilo, ki »se zapisuje med obliko za ženski in moški slovnčni spol in s tem simbolno nadomešča vse (še) neobstoječe končnice in obrazila za spole, ki se gibljejo onstran binarnosti« (Vičar in Kern 2017: 232). Kljub temu pa se

⁹ Na spletu.

¹⁰ Ni pa na primer uspela prilagoditev *Alah > Allah*, prav tako uvedena v prevodu temeljnega verskega besedila, saj ni bila sprejeta niti na mikro ravni (tj. med pripadniki verske skupnosti).

¹¹ Na spletu.

je v velikem delu javnosti ustvarilo razumevanje, da gre za vpeljavo variante,¹² kar je bil gotovo eden od povodov, da se iščejo nadaljnje alternative, npr. raba zgolj moške slovnične oblike in za njo podčrtaja (*Kot sem povedal*), ki jo za prvoosebno izražanje uporablja ena od intervjuvanih oseb v Vičar in Kern (2017: 233). Sebba piše tudi, da je teža odklonov toliko večja, kolikor bolj je jezikovno reguliran žanr, v katerem se ti pojavljajo, oziroma kolikor večjo težo ima tak žanr pri oblikovanju in vzdrževanju zapisovalnih navad. S tem, ko je zgoraj navedeni priročnik z nasveti posegel v domeno »medijskega poročanja«, bi se raba podčrtaja za izražanje spolne nebinarnosti lahko razširila na to, čemur zaradi velikega vpliva medijskih besedil na oblikovanje jezikovnih navad pravimo splošna raba. Povedano drugače: akterji z mikro ravni so dali jasen signal, da želijo svojo rabo razširiti, jo legitimirati na makro ravni in povratno implementirati tudi v druge diskurze.

Szesny idr. (2016) opažajo, da poleg jezikovnosistemskih in družbeno specifičnih okoliščin na sprejemanje ali zavračanje spolno pravičnih jezikovnih praks pri posameznikih vplivajo še mnogi drugi dejavniki. Eden glavnih je novost, ki jo taka raba predstavlja v nasprotju z govorčevimi utečenimi jezikovnimi navadami. Med drugimi avtorji navajajo še posameznikovo splošno razumevanje razmerij med spoloma oz. spoli, politično usmerjenost ipd.; poleg tega povod za prilagoditve pogosto prihaja iz aktivističnih gibanj, kar je razlog za nadaljnje negativne odzive. Slednje se je pokazalo tudi pri javni razpravi o podčrtaju, saj je bila beseda »aktivizem« pogosto uporabljena kot argument proti predlagani inovaciji, denimo: »Pri presojanju novosti (knjižnega jezika) moramo jezikoslovci upoštevati jezikovno rabo, jezikovni sistem, izročilo in gospodarnost, ne pa postati glasniki aktivistične skupine [...]«. ¹³ Odziv se nanaša na odgovor v Jezikovni svetovalnici Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša pri ZRC SAZU, v katerem je poleg razlage (načrtovane oz. zelene) razlike med podčrtajem in drugimi ločili zapisano: »V slovenščini je možnost zapisa s podčrtaji sicer novost, vendar ni razloga, da bi jo že vnaprej označili za nesprejemljivo. Po mnenju tistih, ki novi izrazni način uveljavljajo, gre za edini način, ki vključuje celotno družbo. [...] Zaradi praktičnosti se velja pri pisanju besedil zavedati tudi drugih jezikovnih možnosti, ki nam omogočajo, da se izognemo ponavljajočemu navajanju moških in ženskih oblik.¹⁴ Jezikoslovje se še ni opredelilo do novih izraznih možnosti, saj so te – zlasti z vidika

¹² Takšen je npr. odziv na forumu SlovLit: »Spremljam polemiko o bizarni novi rabi podčrtaja, zato sem pogledala v pravopis, ali sem kaj prezrla ali pozabila – ali res ni mogoče vsega opraviiti z oklepaji in poševnicami. [...] Že možnosti, navedenih v jezikovni svetovalnici [...], je po moje preveč, nikar da bi uvajali še eno, ki nima prav nobene jezikovne podlage« (M. L., 16. 4. 2018).

¹³ V prispevku »Transspolnost v slovenščini: Bomo nekoč pisali 'Öpovabili_e so ga_jo k sodelovanju?'« (Saška Štumberger, Portal Plus, 12. 4. 2018). Podobno tudi v odzivih na forumu SlovLit, npr.: »S prispevkom bi radi nekoliko razkldali meglo, ki se je nad nekatere pojme v povezavi s podčrtaji in jezikoslovjem spustila predvsem zaradi laičnih posameznikov, na žalost pa tudi zaradi nekaterih jezikoslovno izobraženih, ki včasih niso sposobni stopiti korak stran od golega aktivizma in sledenja modnim trendom ter celostno pogledati na predmet razprave« (T. Š., 17. 4. 2018).

¹⁴ Na to opozarja tudi Perger (2016: 55): »Poleg rabe podčrtaja so na voljo še številne druge možnosti praks presegeanja obstoječih družbenih razmerij moči spolnega reda, ki prepoznajo živete realnosti, zaznamovane s pluralnostjo spolov, še-ne-zajetih v formalizirani lingvistični kod, npr. izogibanje rabi določenih besednih zvez (npr. 'nasproti' spol, ki implicira obstoj dveh spolov, raba množinske oblike – 'spoli', izogibanje rabi priimka osebe, družbeno prepoznane kot ženske, v svojilni obliki ipd.).«

skladenjskih in govornih uresničitev – slabo raziskane.«¹⁵ Odgovor dobro povzema trenutno stanje na makro ravni v ciklu JM in nikakor ne nakazuje kakršnihkoli intervencij »od zgoraj«, kaže pa na zaznavanje pobud »od spodaj«. Ali bo cikel sploh v celoti izpeljan (v smislu sistemskih prilagoditev, ki bi povratno vplivale na vse mikro ravni) ali ne, pa je nemogoče predvideti. Ne nazadnje je mogoča tudi delna implementacija (Jernudd in Nestupný 1987: 79) predlagane prilagoditve zgolj na nekaterih mikro ravneh (npr. v besedilih, ki jih tvorijo pripadniki transspolne skupnosti, morda tudi v medijskih prispevkih, ki se te skupnosti tičejo – tovrstno prakso nekateri mediji že privzemajo¹⁶) ali pa bo z mikro ravni prišla drugačna pobuda (gl. zgoraj omenjeno dodajanje podčrtaja za moškimi slovničnimi oblikami) in se bo celotni cikel JM začel znova.

4 Zaključek

Obe v prispevku obravnavani prilagoditvi – uporaba ženskega slovničnega spola kot generičnega v pravilnikih fakultet in podčrtaja za označevanje spolne nebinarnosti – sta se v jezikovni rabi začeli pojavljati znotraj omejenih družbenih mrež in sta vsaj na začetku imeli omejene ambicije glede njenega dosega. Pri prvi torej ni šlo za poseg v jezik kot sistem, ampak za dogovor o izmenjujoči se rabi ženske ali moške oblike v pravnih aktih, vključujoč razlagalni člen, ki je dotakratno moškospolno rabo prenesel tudi na izključno ženskospolne oblike, in sicer kot odgovor na potrebo po spolno občutljivem jeziku. Ker jezik ni zgolj odsev našega mišljenja, ampak naše mišljenje oblikuje ter aktivno ustvarja in odraža družbene pomene (tudi družbeno neenakost), lahko obe obravnavani jezikovni prilagoditvi razumemo tudi kot poskus soustvarjanja družbe, v kateri živimo, prek simbolnega pomena, ki ga prinašata v sporazumevanje. Z vidika teorije jezikovnega menedžmenta so taki zunajjezikovno motivirani odkloni od ustaljene rabe ravno toliko legitimni kot odkloni, ki izvirajo v (posameznih) diskurzih in so od družbeno-kulturnih in družbeno-ekonomskih okoliščin vsaj navidezno manj odvisni. Do vsakršnih sprememb v rabi bi morale jezikoslovje torej zavzeti enako držo ter jih enakovredno obravnavati v postopku presoje, iskanja rešitev in njihove implementacije v rabo. Pri tem je zagotovo najpomembnejša faza razprave na metajezikovni ravni, ki pa bi morala biti čim bolj odprta in v kateri bi morale jezikoslovje tankočutno opravljati vlogo dobro informiranega mediatorja, ki avtoriteto gradi na strokovnosti in razgledanosti. Pomembno spoznanje, ki ga prinaša koncept jezikovnega menedžmenta, pa je tudi, da lahko ta poteka na različnih ravneh, v različnih smereh in zlasti z različnim dosegom. Predstavo o monolitni in uniformni normi bi bilo torej treba zaradi večje skladnosti z realno besedilno tvorbo vseh vrst razrahljati z dopuščanjem podmnožic normativnih načel, ki so za neko področje rabe ravno toliko zavezujoča, kolikor niso zavezujoča za jezik kot celoto.

¹⁵ Odgovor »Pisanje moških in ženskih oblik in uporaba podčrtaja za izražanje 'spolne nebinarnosti'« (Boris Kern, Helena Dobrovoljc, julij 2017).

¹⁶ Gl. npr. prispevek »Transspolne osebe v Sloveniji imajo dovolj čakanja na ureditev pravnega položaja« (Izak Košir, Mladina, 12. 11. 2018).

VIRI IN LITERATURA

- Deborah CAMERON, 2005: Language, gender, and sexuality: current issues and new directions. *Applied Linguistics* 26/4. 482–502.
- Helena DOBROVOLJC, 2004: *Pravopisje na Slovenskem*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Helena DOBROVOLJC in Nataša JAKOP, 2011. *Sodobni pravopisni priročnik med normo in predpisom*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Helena DOBROVOLJC in Boris KERN, 2017. Pisanje moških in ženskih oblik in uporaba podčrtaja za izražanje »spolne nebinarnosti«. *Jezikovna svetovalnica ISJFR, ZRC SAZU*. Na spletu.
- Björn Holger JERNUDD in Jiří Václav NEUSTUPNÝ, 1987: Language planning: for whom? *Actes du Colloque international sur l'aménagement linguistique = Proceedings of the International Colloquium on Language Planning*. Ur. L. Laforge. Québec: Les Presses de L'Université Laval. 69–84. Tudi na spletu.
- Simona KRANJC in Martina OŽBOT, 2013: Vloga spolno občutljivega jezika v slovenščini, angleščini in italijanščini. *Družbena funkcijskost jezika (vidiki, merila, opredelitve)*. Ur. A. Žele. Ljubljana: Znanstvena založba FF (Obdobja, 32). 233–39.
- Jiří NEKVAPIL, 2006. From language planning to language management. *Sociolinguistica* 20, 92–104.
- Jiří NEKVAPIL, 2009. The integrative potential of Language Management Theory. *Language Management in Contact Situations: Perspectives from Three Continents*. Ur. J. Nekvapil, T. Sherman. Frankfurt am Main: Peter Lang. 1–11.
- Tina LENGAR VEROVNIK, 2016. Razvidni in prikriti vplivi načela skladnosti izvirnika in prevoda v prevodnih besedilih pri Evropski komisiji. *Teorija in praksa* 51/4. 568–82.
- Nina PERGER, 2016. Simbolno nasilje spolnega zaznamovanja v jeziku in praksi upora v visokoškolskem prostoru. *Družboslovne razprave* 32/81. 41–60.
- Suzanne ROMAINE, 1997. Gender, grammar, and the space between. *Communicating Gender in Context*. Ur. H. Kotthoff, R. Wodak. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 51–76.
- Sabine SZESNY, Magda FORMANOWICZ in Franziska MOSER, 2016. Can gender-fair language reduce gender stereotyping and discrimination? *Frontiers in Psychology*. Na spletu.
- Tamah SHERMAN, 2016. Language management and Language Management Theory [LMT]. *Investigating English in Europe*. Ur. A. Linn. Boston/Berlin: Walter de Gruyter. 192–99.
- Mark SEBBA, 2003. Spelling rebellion. *Discourse Constructions of Youth Identities*. Ur. J. K. Androutsopoulos, A. Georgakopoulou. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 151–73.
- Mark SEBBA, 2007. *Spelling and Society: The Culture and Politics of Orthography around the World*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mark SEBBA, 2012. Orthography as social action: Scripts, spelling, identity and power. *Orthography as Social Action*. Ur. A. Jaffe, J. Androutsopoulos, M. Sebba, S. Johnson. Boston/Berlin: Walter de Gruyter. 1–19.
- Branislava VIČAR in Boris KERN, 2017. Možnosti jezikovnega izražanja nebinarnih transspolnih identitet v slovenščini. *Dialogi* 53/11–12. 223–37.

SUMMARY

When it comes to the use of gender-fair language, different languages have applied different strategies; in Slovenian, neutralization (the use of gender neutral forms instead of masculine) appeared along with feminization (introduction of feminine alongside the masculine forms). Besides strategies that regard language in its entirety, there have also been more limited interventions in usage. Such was the decision of two Ljubljana faculties to alternate the use of masculine and feminine linguistic gender as a comprehensive form in their statutes, which would represent a less gender discriminatory practise than the one that has been in use so far. Similar was the reasoning behind the use of underscore (first limited to the transgender community), with the intended symbolic meaning of a non-binary gender expression. Selections at the level of expressiveness (not counting unintended deviations) are a far too evident consequence of conscious decisions to be overlooked; and yet the use of underscore failed to generate broad debate. Supported by the theory of language management, the article seeks to establish at which point in the process of assessing this language novelty we actually are. On the margin of the problem's ideological core, the debate has actually opened up the important topic of relations between language use by individuals, social groups and the general public, and linguistics, with its standardizing role. The theory of language management offers a model that enables efficient assessment of deviations or adaptations in language use, their evaluation, and the search for adequate solutions to be implemented in practice, which can be seen in Slovenian examples presented in the article.